

РЕЦЕНЗІЇ

Тетяна Сивокозова

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ОБ'ЄКТ ХУДОЖНЬОГО ОСМИСЛЕННЯ

(Рец. на: Пепа В. Майстер-клас з імператором / Вадим Пепа. –
Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2017. – 322 с.)

У статті проаналізовано особливості відтворення історії української мови в художньо-науковій книзі В.І. Пепи «Майстер-клас з імператором». Визначено джерела, якими оперує письменник для утвердження погляду на походження українського етносу від створіння світу та його зв'язок із трипільською культурою. Представлено погляди українських мовознавців на головні особливості розвитку української мови з найдавніших часів.

Ключові слова: *глотогенез, давньоруськоукраїнська (давньокиївська, давньоруська) мова, староукраїнська мова, українська мова, старослов'янська (церковнослов'янська) мова.*

The article defines the main peculiarities of reproduction of the history of the Ukrainian language in the artistic-scientific book «Master Class with the Emperor» by V. Pepa. The sources used by the writer to establish the theory of the origin of the Ukrainian ethnos from the creation of the world and its connection with the Trypillian culture are determined. The views of Ukrainian linguists on the main features of

the development of the Ukrainian language from the earliest times are given.

Key words: glotogenesis (language origin), the Old Ukrainian language, the Old (Ruthenian) Ukrainian language, the Ukrainian language, the Church Slavonic language.

Теми українського націєтворення, мовотворення є, були й будуть актуальними, бо саме мова консолідує народ, кристалізує в ньому національну ідею. Особливо важливою умовою вкорінення та зміцнення українського слова є його популяризування. Тому до мовного питання сьогодні звертаються лінгвісти, передусім історики мови, діалектологи, соціолінгвісти, а також політологи, історики, археологи, громадські діячі, журналісти, письменники... За останні кільканадцять років з'явилося чимало праць авторів, відомих в Україні та за її межами, які досить послідовно й аргументовано висвітлюють питання етно- та глотогенезу українців (Ю. В. Шевельов, Г. П. Півторак, В. В. Німчук, О. Б. Ткаченко та ін.). Полиці вітчизняних книгарень також поповнюються зразками художньої та публіцистичної літератури, адресованої пересічному українському читачеві, який намагається віднайти істину та зрозуміти нарешті, звідки бере початок український народ і українська мова. Нещодавно арсенал таких добірок поповнився художньо-науковою книгою «Майстер-клас з імператором» В. І. Пепа (Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2016. – 322 с.).

Безумовно, «Майстер-клас з імператором» може зацікавити читача вже з перших сторінок, на яких Вадим Іванович невтомно карбує прадавню історію української нації та мови. Це важка й потрібна місія, адже український народ і українська мова є давніми й самобутніми. Автор інтригує читача незвичністю трактувань давно відомих і усталених історичних фактів, несподіваними висновками. Доволі оригінальна й водночас проста для прочитання мова, насичена (а для когось, може, навіть перенасичена) епітетами, метафорами... Однак ця книга також зацікавлює і науковців, адже заявлена автором після назви підтема – «Український погляд на пережите рідним народом. Українська пам'ять про вікопомні події» – породжує також і багато запитань.

В. І. Пепа переосмислює історію заселення сучасної території України з давніх часів, переселення племен, що мали вплив на еволюцію українського етносу, а також аналізує питання походження й розвитку української мови: *В інтересах українського народу, заради розбудови незалежної Української Держави українцям необхідно загальне переосмислення як доісторичного, так само й історичного минулого української землі. Головне ж – вказувати саме на предків українського народу. Вони завжди були – від «сотворіння світу» і за всіх наступних тисячоліть – на своїй одвічно рідній землі* (Пепа 2016: 48). Факти, пов'язані з розвитком і становленням української нації, держави та мови, автор добирає з великої кількості історичних, науково-популярних джерел і пам'яток. Особливої ваги письменник надає «Літопису руському» у перекладі з давньоруської мови Л. Є. Махновця (1989), а також використовує дані з інших джерел: М. Стрийковський «Літопис польський, литовський, жмудський і всієї Руси» (2011); «Історія Русів» (1991); М. С. Грушевський «Історія України-Руси» (Т. 1, 1991); «Колядки і щедрівки», які зібрав Володимир Гнатюк (з «Етнографічного збірника», 1914); І. Нечуй-Левицький «Світогляд українського народу. Ескіз української міфології» (1922); Геродот «Історії в дев'яти книгах» (1993); «Хрестоматія по истории СССР» (1939); «Древняя Русь в свете зарубежных источников. Хрестоматия» (2003) та інші. Звертається В. І. Пепа також до статей із періодичних видань, зокрема газет «День», «Літературна Україна», «Правда» тощо.

«Лѣтописецъ руский» («Літопис руський»), що є назвою рукопису літописного списку, який знаходився колись в Іпатському монастирі поблизу міста Костроми та відомий також під назвою Іпатський, або Іпатіївський, складається із «Повісті минулих літ» (відомої також як «Повість временних літ», «Повість врем'яних літ»), започаткованої ченцем Києво-Печерського монастиря Нестором близько 1113 р., Київського та Галицько-Волинського літописів, у яких описано події до 1292 р. Ця пам'ятка, перекладена в 1989 р. сучасною українською мовою [Літопис руський 1989], належить до тих давніх рукописних свідчень, що проливають

світло на походження й переселення слов'янських народів, від яких бере початок і український. Проте факти з «Літопису руського» про історію та переселення давніх племен варто застосовувати з обережністю, адже на час створення літопису більшість із них залишилося в далекому минулому, а згадки про них – лише в переказах. На сьогодні, за переконанням Ю. В. Шевельова, ми не можемо реконструювати племінні мови, навіть якщо вони існували [Шевельов 2008: 385]. Однак такі застереження не зупиняють В. І. Пепу, який неодноразово на сторінках своєї книги, згадуючи давні племена та їхні переміщення, сміливо акцентує увагу читача на ролі трипільської культури, яку, за його словами, успадкували українці: *Українська народна поезія подавала, як і досі подає, голос із глибин тисячоліть Трипільської цивілізації* (Пепа 2016: 37).

З таких міркувань письменник наголошує на необхідності докладного вивчення науковцями етногенезу українців: *Теперішній стан справ у гуманітарній сфері вимагає від археологів, істориків, народознавців простежити за розвитком українського етносу принаймні від Мезинської археологічної культури і через Трипільську цивілізацію до віків історичних* (Пепа 2016: 74). Але ж такі розвідки вже давно відомі широкому загалу! Згадаймо статті про постання української мови Ю. В. Шевельова «Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов'янської глотогонії», що побачили світ у Нью-Йорку 1993 р., В. В. Німчука «Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови» (1997, 1998), «Літературні мови Київської Русі» (2001), «Християнство й українська мова» (2001), праці Г. П. Півторака «Українці: звідки ми і наша мова: дослідження, факти, документи» (1993, 2014), «Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов. Міфи та правда про трьох братів слов'янських зі “спільної колиски”» (2001, 2004), «Історико-лінгвістична славістика» (2015), О. Б. Ткаченка «Українська мова: сьогодення й історична перспектива» (2014) та інші. Усі ці розвідки мають міждисциплінарний характер, оскільки, окрім лінгвістичних фактів, автори також ураховують дані археологічні й історичні. Відповідаючи на

питання про виникнення мови, необхідно звертати увагу не на певний набір етномовних ознак, що мають давню історію, а на неперервність етнокультурного розвитку етносу [Півторак 2014: 55]. Тому твердження В. І. Пепи, що українська мова бере свій розвиток іще з мови трипільців, не має наукового підтвердження, адже трипільці, як зауважує Г. П. Півторак, не були безпосередніми предками ні слов'ян, ні тим більше українців, проте досить значна частина їхньої матеріальної й духовної культури була успадкована слов'янськими племенами [Півторак 2014: 25]. Неперервність історико-культурного розвитку народу на найдавніших східнослов'янських територіях, зокрема на Наддніпрянщині, Поліссі, Галичині, Прикарпатті, тобто українських землях, науково доведена та підтверджена археологічними матеріалами лише з VI ст. Це період виокремлення й оформлення з праслов'янської (спільнослов'янської) мови окремих мовнотериторіальних одиниць. З цього часу постали і протоукраїнські говірки, з яких склалася українська мова, і проторосійські та протобілоруські, які з XI – XII ст. були уже виразно здиференційовані, що засвідчують писемні пам'ятки з різних територій [Німчук 1998: 3; Півторак 2014: 55 – 58; Шевельов 2008: 388 – 399; Ткаченко 2014: 45]. Самостійна історія українців розпочалася синхронно із зародженням і формуванням інших європейських етносів [Півторак 2014: 58].

Першою зафіксованою писемною мовою у східних слов'ян є старослов'янська мова, створена Кирилом і Мефодієм на базі одного з праслов'янських діалектів – солунського [Русанівський 2007: 663 – 664]. Ця мова стала сакральною, мовою богослужінь і релігійних книг, а також одним із могутніх чинників розвитку культури, освіти [Німчук 2001, 1: 905; Німчук 2001: 11 – 30]. Із середини XII – кінця XIII ст. у Київській державі функціонував український різновид східнослов'янської редакції старослов'янської мови [Німчук 1992: 29]. Хоч утвердження на Русі старослов'янської мови і стало причиною двомовності, проте літературна мова на народній основі – давньоруськоукраїнська (або давньокиївська, давньоруська) мова – продовжила функціонувати в численних документах, літописах,

інтермедіях тощо. Народну мову XIV – XVIII ст. на території сучасних меж України, частково Білорусії прийнято називати староукраїнською літературною мовою, або простою мовою, що функціонувала паралельно із церковнослов'янською.

Сторінки рецензованої праці густо всяїні іменами фундаторів українського слова, а також назвами художніх та історичних творів, які відіграли значну, а подекуди й вирішальну роль у розвитку нашої мови. Г. Граб'янка, С. Величко, Г. С. Сковорода, І. П. Котляревський, Г. Ф. Квітка-Основ'яненко, Т. Г. Шевченко, І. Я. Франко... Наприклад, автор «Майстер-класу з імператором» згадує козацькі літописи: *А безіменний Самовидець та високої освіти козацькі літописці – Григорій Граб'янка, Самійло Величко й насамкінець автор «Історії Русів» не мали змоги вирватися з полону мудроців церковнослов'янського письма. Як наслідок, їхні значущі твори лише в XX – XXI століттях перекладено зрозумілою для аборигенів питомою українською мовою* (Пепа 2016: 40). На жаль, читач без ґрунтовної гуманітарної освіти навряд чи замислиться, про які «мудрощі церковнослов'янського письма» (Пепа 2016: 40) йдеться на сторінках книги. Але не забуваймо, що козацькі літописи написані українською, староукраїнською літературною мовою, зрозумілою на той час усім верствам населення, однак сучасникам вони складні для прочитання, як і будь-які рукописні твори, тим більше давні.

Як бачимо, українська мова витворювалася тисячоліттями: спочатку як один із діалектів у складі праслов'янської мови, потім – як давньоруськоукраїнська (давньокиївська, давньоруська) мова періоду Київської Русі, як староукраїнська літературна мова XIV – XVIII ст., як нова українська мова, умовним початком літочислення якої є поява «Енеїди» І. П. Котляревського в 1798 р. У результаті «шліфування», унормування з нової української мови маємо сьогодні звичну для нас, зрозумілу на всій мовній території сучасну українську літературну мову, відображену в словниках, правописах і граматиках.

З огляду на такі особливості розвитку української мови, хотілося б, щоб наукова публіцистика й художня література, присвячені складним і болючим питанням походження

українців та української мови, мали своїм опертям перевірені наукові джерела, аби такі праці популяризували лише науково вивірені факти. Тільки за такої умови українську наукову думку, а так само народ, буде гідно сприймати світова спільнота.

Літопис руський / пер. з давньорус. Л. Є. Махновця ; відп. ред. О. В. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – XVI + 591 с.

Німчук В. В. Літературні мови Київської Русі / В. В. Німчук // Історія української культури. – К. : Наукова думка, 2001. – Т. 1. – С. 905.

Німчук В. В. Періодизація як напрямок дослідження генези та історії української мови / В. В. Німчук // Мовознавство. – 1997. – №6. – С. 3–14; 1998. – №1. – С. 3–12.

Німчук В. Українська мова – священна мова / В. Німчук // Людина і світ. – 1992. – № 11 – 12. – С. 28 – 32.

Німчук В. Християнство й українська мова / В. Німчук // Українська мова. – 2001. – № 1. – С. 11 – 30.

Пепа В. Майстер-клас з імператором / В. Пепа. – Вінниця : ПП «Едельвейс і К», 2016. – 322 с.

Півторак Г. Історико-лінгвістична славістика : вибрані праці : До 80-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності / Г. Півторак. – К. : Наукова думка, 2015. – 512 с.

Півторак Г. П. Українці: звідки ми і наша мова : дослідження, факти, документи / Г. П. Півторак. – К. : ПАТ «Віпол», 2014. – 280 с.

Русанівський В. М. Старослов'янська мова / В. М. Русанівський // Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – [вид. 3-тє, зі змін. і доп.]. – К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 663 – 664.

Ткаченко О. Б. Українська мова : сьогодення й історична перспектива / О. Б. Ткаченко. – К. : Наукова думка, 2014. – 512 с.

Шевельов Ю. Чому общерусский язык, а не вібчоруська мова? З проблем східнослов'янської глотогонії // Шевельов Ю. Вибрані праці : у 2 кн. / Ю. Шевельов. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – Кн. I. Мовознавство / упоряд. Л. Масенко. – С. 382 – 411.

REFERENCES

Mahnovets, L.Ye., Myshanych, O.V. (Ed.) *Litopys rus'kyi* (1989). Kyiv: Dnipro (in Ukr.)

Nimchuk, V. (1992). The Ukrainian language is the sacred language. *L'udyna i svit (Man and world)*, 11 – 12, 28 – 32 (in Ukr.)

Nimchuk, V. (2001). Christianity and the Ukrainian language. *The Ukrainian language*, 1, 11 – 30 (in Ukr.)

Nimchuk, V. V. (1997). Periodization as a direction of the study of the genesis and history of the Ukrainian language. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 6, 3 – 14 (in Ukr.)

Nimchuk, V. V. (1998). Periodization as a direction of the study of the genesis and history of the Ukrainian language. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 1, 3 – 12 (in Ukr.)

Nimchuk, V.V. (2001). Standart languages of Kyiv Rus'. *The history of Ukrainian culture*. (Vol.1, p. 905). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Pepa, V. (2016). Master-class with emperor. Vinnytsia: Edelweis i K (in Ukr.)

Pivtorak, H. (2014). Ukrainians: Where are we and our language from: Research, Facts and Documents. Kyiv: Vipol (in Ukr.)

Pivtorak, H. (2015). Historical-linguistical slavic studies: selected works. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Rusanivskyi, V. M. (2007). Staroslovians'ka mova. In *Ukrainian language. Encyclopedia*. (3th ed., p. 663 – 664). Kyiv: Vydavnytstvo Ukrayins'ka ensyklopediia (in Ukr.)

Sheveliov, Yu. (2008). Why is the general Russian language, and not the Vibchorus'ka mova (language)? From the problems of East Slavic *hlotohonii* (origin of language). *Shevelov, Yu. Selected Works*. In 2 books. Kyiv: Kyievo-Mogylians'ka akademiia (Book 1. *Movoznavstvo (Linguistics)*, 382 – 411) (in Ukr.)

Tkachenko, O. B. (2014). The Ukrainian language: The Present and Historical Perspective. Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.)

Статтю отримано 04.12.2017

Tetiana Syvokozova

HISTORY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE AS THE OBJECT OF ARTISTIC INTERPRETATION

(review to the book: Pepa, V. Master class with emperor. – Vinnytsia: Edelweis i K, 2016. – 322 p.)

The article is devoted to the analysis of the artistic scientific book «Master class with the Emperor» by V. Pepa. The main attention is focused on the problem of the history of the Ukrainian language and the peculiarities of reproduction of this question in the book.

The sources used by the writer to establish a view on the origin of the Ukrainian ethnos from the creation of the world and its connection with the Trypillian culture are determined.

The writer connects the development of the Ukrainians and the Ukrainian language with the Trypillian culture and represents the origin of our people and language from the day of worlds creation. We focus our attention on the study of outstanding scientific achievements of Ukrainian linguists, such as Yu. Sheveliov, H. Pivtorak, V. Nimchuk, O. Tkachenko and etc., which analyze the place of Ukrainian language in the global context and its variants according to the periods of development.

The Ukrainian language was formed for millennia: initially as one of the dialects in the Proto-Slavonic language, then as the old Ukrainian language of the period of *Kyiv Rus'*, as the old Ukrainian standard language of the 14th – 18th centuries, as a new Ukrainian language, well understood in the whole lingual territory, reflected in dictionaries and grammar books.

The scientific journalism and fiction, devoted to the question of origin of the Ukrainians and the Ukrainian language, are the perspective trend, which popularize scientifically verified facts.